

„LELKEK ISMERETEINEK KÖTELESSÉGE ALATT..”*

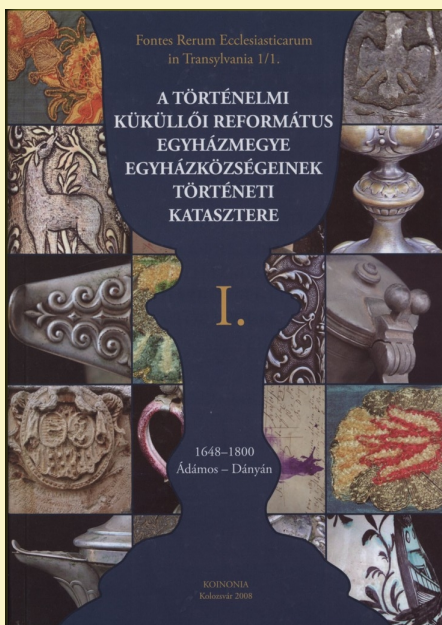
Már az elegáns tervezésű – Könczey Elemér hozzáértését dicsérő –, képekben gazdag kötetstáblák is sejtetik, hogy nem mindennapi tartalombeli gazdagságú könyveket tarthat kezében az elemző. Pecsét, harang, ónkanna, úrasztali terítő, harangláb, címer, jelvény, mesterjegy és feliratrészletek köszönnek vissza róluk. Mind olyan képi elemek, melyek a reformátusoknak hitjelvények gyanánt, a más vallást gyakorlóknak kultúrtörténeti értékként ismertek. A Babeş–Bolyai Tudományegyetem Református Tanárképző Kara és az Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltár – *Buzogány Dezső és Sipos Gábor* szerkesztette – *Fontes Rerum Ecclesiasticarum in Transylvania* kiadványsorozata *A történelmi Küküllői Református Egyházmegye egyházközségeinek történeti katasztere* című I/1-es (1648–1800. *Ádamos–Dányán*) és I/2-es (1648–1800. *Désfalva–Kőródszentmárton*) kötetét forgatjuk nagy örömmel és tetszéssel. Örömről kettős, hiszen a sokáig háttérbe szorított egyháztörténeti munkák újbóli feléledésének megerősödését, ugyanakkor a fölöttébb szükséges forráskiadások két újabb – és várhatóan több további – termékét köszönhetjük. Tetszésünk szakmai (történetírói, könyvtárosi) és esztétikai (bibliofil), a már említett szerkesztőket, a műszaki szerkesztőt (*Hankó-Nagy Alpár*), a kiadót (*Koinonia*), nyomdát (a kolozsvári *Gewalt Promotions kft.*; a csíkszeredai *Alutus nyomda*) egyaránt dicsérő.

Gyakran észlelhető, hogy az önfelismerés mámorában fogant új keletű – úgy-

mond – „településmonográfiák” nem egyebek az elődök által már megírtak némi kiegészítéssel történő, bővített újrakiadásánál. A kor szelleme viszont megkövetelné e jellegű művek új szemléletmódot követő alapokra helyezését. Ehhez járulnak hozzá a kötetek szerzői – *Buzogány Dezső, Ósz Sándor Előd, Tóth Levente, Horváth Iringó, Kovács Mária Márta és Sipos Dávid* – többéves munkával, az erdélyi református egyház máig legkorábbi vizitációs feljegyzéseit tartalmazó jegyzőkönyveinek átírásával, az egyházközségek bejárásával, ma (is) létező kegytárgyai(n)knak, kultúrkincesi(n)knek felméréseivel. Az új források bevált, modern módszertani elveket követő közlése ezennel lehetővé teszi konkrétan egyházaink, településeink, tágabb értelemben Erdély egyház-, művelődés-, művészet-, társadalom-, de gazdaságtörténetének is jobb megismerését. Öröndetes tény, hogy a nagyszabású vállalkozásba sikerült több szereplőnyű, a téma és a kutatás iránt elkötelezett fiatal kutatót bevonni. Ezáltal biztosítva látszik az egyháztörténeti kutatás jövőbeni záloga. Az is biztató tény, hogy a román Oktatási Kutatási Ifjúsági és Sport Minisztérium Országos Felsőoktatási Kutatási Tanácsa látott fantáziát a munkában és azt a Kutatási, Fejlesztési és Újírtási Országos Terv [Programul Național de Cercetare-Dezvoltare-Inovare] II. szakaszának keretéből anyagiakkal is támogatta, akárcsak a Nemzeti Kulturális Alapprogram és a Maros Megyei Múzeum.

A két kötetben a Küküllői Református Egyházmegye 25 települése: Ádamos, Balavásár, Bernád, Bethlenszentmiklós, Boldogfalva, Bonyha, Búzásbesenyő, Csapószentgyörgy, Csávás, Dányán (I. köt.), Désfalva, Dicsőszentmárton, Domáld, Egestő, Ebsfalva (Erzsébetváros), Ernye, Gógán, Gógánváralja, Harangláb, Héderfája, Kerelő, Kerelőszentpál, Kiskend, Kóród és Kőródszentmárton (II. köt.) református gyülekezeiteiben felvett egykori, fennmaradt vizitációs, illetve parciális zsinati jegyzőkönyvek átírata kapott helyet. Ez egy olyan gazdag történeti adatbázis, melyben bárki talál vallás-, egyház-, oktatás-, mentalitás-, erkölcs-, jog-, díszítőművészet-, (egyház)közigazgatás-, építés(zet)-, zene- vagy helytörténeti vonatkozásokat. De bátran kereshet benne a nyelv- (történ)ész is. Tulajdonképpen az egykori élet minden megnyilvánulási formájával találkozhatunk. A világi és egyházi lélek

csupasz valóságában áll előttünk. A köteteket kísérő tárgymagyarázó, tárgybemutató képek teszik kézzelfoghatóbbá a leírtakat. A források jobb érthetőségét, értelmezését, korba ágyazottságát, logikai sorba fűzhetőségét segítik az őket kísérő, mindkét kötetben átívelő tanulmányok. Így az *Esperesi vizitációk a Küküllői Református Egyházmegyében a 17. században* c. bevezető az egyházmegye múltját, a vizitációk mikéntjét, körülményeit, a vizsgálat és fegyelmelés lényegét, a patrónusok szerepét (Tóth Levente: *Egyházi karrier-lehetőségek a Bethlen család környezetében*) tárgyalva enged bennebb egy sajátos világba. Az egyházmegye eszereiseinek és tanítóinak tudományosan adatszolgáltatott névsora helytörténeti kutatóknak adhat további támpontot. Az ötvösművészeti és önművészeti emlékeket, az úrasztali edényeket, klenódiumokat (Kovács Mária-Márta: *A Küküllői Református Egyházmegye ötvösművészeti és önművészeti emlékei*), a régi textíliákat (Horváth Iringó: *A Küküllői Református Egyházmegye régi textíliáiról*), a hangszerek királynőjét, az orgonákat bemutató (Sipos Dávid: *A Küküllői Református Egyházmegye orgonái*) katalógusok, illetve a tárgyakról mint egyházművészeti portékákról írt tudományos igényű szacikkek teljesítik ki az egykori egyházi életről vallott, tudott vagy tudni vélt ismereteinket. Ezek a katalógusok azért is fontosak, mert így történetiségében láthatjuk az egyes egyházközségek vagyonának alakulását, értékmegőrző erejét, a fenntartó közösségek áldozatkészségét, annál is inkább, hogy az 1676-ban, 1714-ben és 1749-ben készült alapos egyházközségi conscriptiook nagyszerű összehasonlítási alapot kínálnak erre. A latin szavak és kifejezések jegyzéke, a részletező tárgy-

név- és helynévmutatók támogatják az olvasó kötetekben történő tájékozódását.

A most bemutatott kiadványok szervesen illeszkednek be a Kolozsvári Protestáns Teológia Egyháztörténeti Tanácskének *Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek* (Buzogány Dezső szerk.) című, illetve az előbb említett és az Erdélyi Református Egyházkerület Központi Gyűjtőlevéltár *Erdélyi Református Egyháztörténeti Adatok* (Buzogány Dezső – Sipos Gábor szerk.) című kiadványsorozatába, melyekben: Bod Péter: *Erdélyi református zsinatok végzései. 1606–1762*; Benkő József: *Filius posthumus vagyis atya halála után született gyermek*; Ósz Sándor Előd: *A szászvárosi református kollégium diáksága. 1669–1848*; *Erdélyi református zsinatok iratai. III. 1771–1789; IV. 1790–1800*; *A hunyad-zarándi református egyházközségek történeti katasztere. I–III. 1686–1807*; *A Sepsi Református Egyházmegye vizitációs jegyzőkönyvei 1728–1790*; *A hunyad-zarándi református egyházmegye parciális zsinatainak végzései*; *A Nagysajói Káptalan egyházközségeinek történeti katasztere 1745–1814. Alsóbalászfalva – Újös; A Küküllői Református Egyházmegye Parciális Zsinatainak végzései. I. 1638–1720* jelentek meg.

Amint azt a kötetek szerkesztői, szerzői is megfogalmazták, az olvasó előtt is világossá válik, hogy egy ilyen munka csak többek: az átírás nehézségeit vállaló magiszteri hallgatók, doktori képzésben résztvevők (Hankó-Nagy Alpár, Fejér Tamás, Pakó László, Pakóné Kovács Klára, Csáki Árpád), a tanácsadó és korrektúrázó levéltárosok (Sipos Gábor és Dáné Veronka), illetve a helyi vártákon a „*lelkek ismeretnek kötelessége alatt*” dolgozó gyülekezeti lelképásztorok (Csepán Géza, Korpos István, Kulcsár Levente, Erődsi Ferenc, Miklósi Mátyás Csaba, Császár Béla, Orbán Lajos, Orbánné Hidi Judit, Pál András, Pál András Levente, Nagy Csaba, Stupár Károly és Iszlai Kamill Zsolt) együttes erőfeszítésének köszönhetően oldható meg.

Róth András Lajos

* *A történelmi Küküllői Református Egyházmegye egyházközségeinek történeti katasztere. I. 1648–1800. Ádámos–Dányán; II. 1648–1800. Désfalva–Kóród-szentmárton.* Összeállította, sajtó alá rendezte, bevezető tanulmánnyal, jegyzetekkel és mutatókkal közzéteszi Buzogány Dezső – Ósz Sándor Előd – Tóth Levente. Tanulmányokkal kiegészítette Horváth Iringó – Kovács Mária Márta – Sipos Dávid. Kolozsvár, Koinonia, 2008.; 2009. (Fontes Rerum Ecclesiasticarum in Transylvania 1/1.; 1/2.)

Lövete elpusztult középkori temploma

Lövete község Udvarhelyszék délkeleti részén, a Kis-Homoród völgyében, a havasalji Szentegyháza és a barlangjáról elhíresült Homoródalmás között fekszik. A katolicizmus végső bástyájaként számon tartott település a Székelyudvarhelyi Főesperesi Kerület egyik plébániája (jelenlegi plébánosa László István), s mintegy 3400 római katolikus lelket számlál. Az egyházközség, régiesen az egyházmegye eredetéről, alapításának körülményeiről és időpontjáról nem sokat tudunk. Az egyházi névtárak sem árulnak el semmi érdemlegeset róla, csupán szűkszavúan megjegyzik, hogy ősi, régi (*parochia antiqua*), azaz még a reformáció előtti. Egyes kutatók a rá vonatkozó első adatokat Székelyföld XIV. századi egyházi szervezetének egyik legkorábbi forrásában, az 1332–1337. évi pápai tizedjegyzékben keresik. Orbán Balázs véleménye szerint az erdőháti (Udvarhelyszék) plébániák között szereplő Szentlőrinc (1334: *Sancto Laurentio*) nevezetű azonosítható Lövétével. Mások az 1332-ben a maroszeki plébániák közt szereplő *Leuche* (olvasva: *Leuthe*) egyházközséget azonosítják Lövétével. Felmerült az 1334. évi jegyzékben az udvarhelyszéki falvak közt szereplő *Luce* plébánia Lövétével való azonosításának lehetősége is.¹ A kérdés tisztázása még várat magára, de véleményünk szerint, lévén a templom titulusa „emberi emlékezetet meghaladó” időtől fogva Kisboldogasszony (Szűz Mária születése), a plébánia a pápai tizedjegyzékben egy *villa Marie* név alatt keresendő.

A Lövete nevét említő első hiteles adatot egy 1523. május 30-án kelt záloglevél tartalmazza, melyet Antal közjegyző (egyben kányádi pap és homoródszentmártoni plébános) állított ki, s amely arról szól, hogy lövétei Nagy Jakab (*Jacobus Nagy de Lewethee*) székely örökségét zálogba veti. Ekkor már nagyjából befejezetten állt a falu gótikus stílusban átépített temploma, amely a XVIII-XIX.

századi térképek tanúsága szerint nem a mai templom helyén, hanem a falu északkeleti részén (Sópástya) emelkedő, ún. *Felső-kiáltó dombon* feküdt. E templomot szűkszavúan ugyan, de leírják a vikáriusi, főesperesi vagy püspöki látogatások alkalmával készült jegyzőkönyvek. Ezek közé tartozik a Szebelébi Bertalan főhelytartó (vicarius generalis) idejében készült, s jelenleg a székelyudvarhelyi plébánia levéltárában található jegyzőkönyvgyűjtemény, amely rövid, de annál becsesebb adatokat őrzött meg a templomra vonatkozóan.² Az 1694. november 17-én, Mocsonoki Pál udvarhelyi esperes látogatásakor felvett jegyzőkönyvből kitűnik, hogy a templom régtől fogva romos állapotban volt: „...kiváltképpen a templom in ruina vagyon, s sok üdöktől fogva úgy is vagyon...”. A vizitálók éppen ezért elrendelték, hogy: „...ahhoz értő emberekkel s építő mesterekkel, esperes, több egyházi emberekkel, ahová alkalmasabb helyre ítélik, a fundamento [az alapoktól] újjólág építsék.” A romosnak találtatott templom, mint ahogy az a későbbi, 1721. évi jegyzőkönyvből kiviláglódik, hármastérű (torony, hajó, szentély) volt. Nyugati homlokzatán álló kőtornya (benne két haranggal), akárcsak az egész templom, zsindelel volt fődve. Szentélye ívelt lefedésű, azaz boltozatos volt, míg hajóját festett mennyezet fedte. A templomot körülvevő temetőt kőkerítés övezte.³ Elbontását és újjáépítését az akkori idők viszontagságai nem engedték meg, s állapota – mivel csuszamlós, sós rétegeken fekvő agyagos talajon épült – a következő évtizedekben is tovább romlott. 1733–1772 között többször feljegyezték róla, hogy „totaliter ruinosa”, azaz egészen romos, annyira, hogy a helyreállításáról már nem volt értelme gondolkozni. Sokkal inkább arról, hogy miből és hová építsék fel a szűkké vált, omladozó templom helyett az egyházközség híveinek egyre növekvő lét-